

վայրկեան մըն իսկ պիտի չվարանկը սրբազրելու
 “խ աւ աւ ր ի ն”, պայպէս կը պահանջէ դասա-
 կան Հայերէնի նկարագիրը. — “եւ ամենայն
 (B յամենայն) թուուից հաշուեալք. ապա-ն
 (B ապա-ն) է յոսոս նորա”, Ա, թղ. 36ա, B,
 21բ. ուղղելի՝ “հաշուեալք ա պ աւ ի ն ի ն
 յոսոսս նորա”, այս սրբազրութեամբ “յոսոսս
 բառին է մակարոյսը կը գտնէ իւր բնական տե-
 ղը”, — “հապա տեսից լուս-ն-ն-ն է՛ ք ապա-
 կանիչք... հապա տեսից յոհմակք իսաւարեայք”,
 Ա, թղ. 38բ, B, 23ա. եթէ հարազատ է “տե-
 սից” բայն, ինչպէս է իրօք, այն ատեն յաջորդ
 բառերն պէտք է անպատճառ ընթեռնուլ “զվա-
 րուստանք իմ ապականիչ... զհմակք (կամ
 նաեւ յոհմակ) իսաւարեայք”, 8ա, ունեցին թե-
 րեւս յերէն մղուելով, դուրս թողան է “տե-
 սից, ու ընդօրինական “հապա աւարքինի վա-
 րուստանք (26ա.) վարմանակք) իմ ապակա-
 նիչք... հապա ոհմակք իսաւարեայք”, որ իւր
 մէջ կանոնաւոր է. — սովորական վերկայգրու-
 թիւններէն մին է հետեւեալ նորոգտուպը “եւր-
 կու ծերէն կապատէք որ մարտն ընդ Հուշանայ”,
 Ա, թղ. 39ա, B, 23բ՝ փոխանակ ըլլալու “որ
 մարտեան ընդ Հուշանայ”, առ այս համեմա-
 տելու է Գաւառացի, Գլ. Ի. 23 հատուածը
 “յաւեցուք մարտնէն ի պատերազմ ընդ բե-
 նիամիին”, որ պիտի ուղղուի “մատչեալ”, =
 Εἰ προσθῶμεν ἐγγίσει εἰς παράταξιν πρὸς
 οὐδὸς Βενιαμὴν եւ Եզնիկ, էջ 58, “մրցել ընդ
 բանսարկուին մարտնէն”, որոնցպէս պիտի ըլլայ
 “մատչեցի”³ ինչպէս ունի Եզնիկայ աղբիւրը
 Մեթոդիոս. “յորժամ մրցել ընդ բանսարկուին
 մատչեցի”, — “պատկանեցէք ի նա զհամ-
 բաւս (== զգոյշս) իրբեւ զնեաւս եւ ձգեցէք ի
 Յոր որպէս ի նպատակ”, թղ. 23բ. բաց ապա-
 դուած բառը յետնադարեան “պատկանեմ,
 պատկանիմ”, բայերուն հետ ու եւ տունութիւն
 չունի, այլ պարսկերէնէն փոխ առնուած “պատ-
 կանդարան”⁴ բառին “պատկան” (նպ. παῖκῶν
 == նետ) մտաին բայացումն է եւ իրբեւ այս.

պիտի “նետաթափ, նետաձիգ լինել, նետալից
 առնել”, նշանակութեամբ նոր եւ հետաքրքրա-
 կան բառ մը դասական Հայերէնի մէջ. հմմտ.
 Ուլք. Գլ. Գ. 13 “Ելից զնս նետիւք իրբեւ
 զնպատակ, այսոր զնս նետալից, որուն յամե-
 նայն դէպս կ’անդրադարձնէ Եփրեմ նախագա-
 սութիւնը. աւելի եփրեմեան կը հնչէ Եղիշէի՝
 մի եւ նոյն աղբիւրէ քաղած սա հատուածը.
 “զոր եգիտ սասանայ իւր գործակից... եւ ելից
 զնս իրբեւ զպարտնէն զեղեալ նետիւք (այլ
 օր. դեղովք), ուր “պատկանդարան”, բառը չի
 նշանակիր ի հարկէ “պատշաճ դարան”, (= պատ-
 կան դարան), ինչպէս կը ստուգարանէ Թ. Վ. Բ.
 Արեւիկէ,⁵ այլ “նետակ”, փքեակաւ,⁶
 Եփրեմի մեկնութեան հատակցոյս բնա-
 գիրը կը տեսնենք գալ անգամ:

Հ. Ա. ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

Տ Ե Ղ Ա Գ Ր Ա Վ Ա Ն

Ժ Ա Ն Օ Թ Ա Գ Ր Ա Ռ Ի Թ Ի Ն Ն Ի

Ս Տ Ն Մ Պ Ո Ւ Ն Ս Պ Ն Մ Ո Ւ Թ Ե Ն

Ե Բ Ե Մ Ի Ա Չ Ե Լ Ե Պ Ի Ի Ք Ե Մ Ի Բ Ի Տ Ե Ն

Գ Լ Ո Ւ Ի Գ.

(Հարաւստ-ն-ն-ն)

1640ին Անգի Տէր Արիստակէս անուն
 Գահանայ մը կ’ընդօրինակէ գեղեցիկ Հարանց
 վարք մը, “ի քաղաքն Կ. Պօլիս, ի թաղն
 որ կոչի Պալատ, ի Դուռն Սուրբ Հրեշ-
 տակապետին”, զոր իւր ննջեցեալներուն հոգե-
 ւոյն համար սիրտտակ կը թողու Կեղեցիին:

Այս Հարանց վարքը բաւական տարիներ
 Պալատի Եկեղեցին մնալով, օրին մէկն ալ
 չգիտցուի ինչպէս, ճամբորդութեան կեղծ,
 եւ 1716, 1760, 1781, 1794 թուական-
 ներուն հոս հոն տարբեր անգիր գեղերել է
 այլեւայլ անձերու սեպհականութիւն ըլլալէ
 յետոյ, հուսկ ուրեմն շունչը կ’երթայ անուր

¹ Եղիշէ, Անեմա. 1859, էջ 7:

² Տես Հայկազանի բառգիրք, Ի. էջ 611. Պետեր-
 բուրգի ապագրութիւնը ուրիշ ընթերցում ունի, հմմտ.
 էջ 149:

³ = np. παῖκῶν, Pfeil’ aus phil. *paikān + *daran
 ‘Behälter’, H ü b e r c h m a n n անդ. եւ 138, տես նաեւ
 Հայկազանի բառգիրք “պատկանդարան” բառին ապի:

¹ Ուրիշ օրինակներ կարելի է տեսնել ՀԱՆԳ.
 ԱՄՄ. 1911 “Հայերէն-այլն մանկիկ դասական Հայերէնի
 մէջ”, էջ 242 եւ. յաջ.:

² ՀԱՆԳ. ԱՄՄ. 1912, էջ 547. 64:

³ Տես ԲԱՅԱՄԱՆԻՊ, 1851, էջ 238 եւ [Գ. Տ Ե Ր
 Մ Ի Բ Ե Մ Ե Ն Ե Ն] Ա ճ ա ռ ե ճ ա ռ, քննութիւն եւ հա-
 մեմատութիւն Եզնիկայ նորագիտ և նա աղբիւր, ՀԱՆԳ. ԱՄՄ.
 1904, էջ 201:

⁴ Հմմտ. Գալէ քերականութեան, նորագիտ աղբիւրը
 Եզնիկայ նորագիտ, ՀԱՆԳ. ԱՄՄ. 1904, էջ 88:

⁵ H ü b e r c h m a n n, Armenische Grammatik, I,
 էջ 224.

բարեբախտաբար Վիննայի Միլիթարեանց Ձեռագրատունն ուր կը պահուի այժմ¹։

1672 թուին հացագործի վարպետ Ազնաուր, Պալատի մէջ կ'ընդօրինակէ ընտիր ընտրոց մը, թերեւս Ս. Հրեշտակապետին նուէր ընելու համար, բայց ապա կու տայ զայն Ղալաթիւ Ս. Ղուսաօրիւն Եկեղեցիին, ուր կը մնայ ջայժմ եւ կը պահուի մեծ խնամով²։

* * *

Պալատի Ս. Հրեշտակապետ Եկեղեցիին քով շատ կանուխն հաստատուած է Ազգային վարչարանն, որ «Մանկատուն Պալատուն», անուով էր ճաշցուած, 18րդ դարու կեսին է, որ կը բացուի այդ մանկատունը, այսինքն Դպրոցը, բաւական տարիներ յետոյ քան այն Դպրատունը, զոր առաջին անգամ կոչուտ Ծովհաննէս Պատրիարք 1727—1729 Տիմանած էր Իւսկիւտարի Ս. Արարպետ Եկեղեցիին քով³։

Ս. Հրեշտակապետ Եկեղեցիին մանկատունը 18րդ դարուն⁴ ազգային բանասիրութեան եւ լուսաւորութեան շնորհ ժառարան մը եղած է. հոն՝ Սարգիս Գպիկը Սարաֆ Ծովհաննէսեան 1769ին մինչեւ 19րդ դարու սկիզբը դասախօսութիւններ ըրած է, կրթած է շատ աշակերտներ եւ հասուցած եկեղեցական եւ աշխարհական նշանաւոր դէմքեր, ու պատրաստած է հոն իր ընտիր երկատրութիւնները բոլորն ալ Ձեռագիր, որոնցմէ Պատմ. Օսմանցեոց Թագաւորաց (1771), Եկեղեցիին Բոլոնիոյ (1773 ապրիլ), Սղեմէն Պապի Կոնդակը (1774 օգոստ.), Տեղագրութիւն Ս. Պօլսոյ (1800) ժամանակագրութիւնը եւ ուրիշներ կը գտնուին իմ քով։

* * *

Պալատի մէջ ծնած է, 1737ին՝ վերջգրեւոյն ժամանակակից հռչակաւոր հմուտ գիտականը Գեորգ Գպիկը Պալատեցի, որ Ս. Հրեշտակապետի հովանիին տակ սնած ու մեծցած, անոր մէջ խցիկին մէջ ապրած է մինչեւ կեանքին վերջը (1812), ու անգագրում ուսումնասիրութիւններով, դրած ու պատրաստած է հոն իր Պատմական եւ այլ բազում երկասիրութիւնները, չքնաղ Թարգմանութիւններն էւ երկարաշունչ բանագիրքերը, որոնք իր ա-

նուն իրուամբ անմահ ըրած են ազգային Մատենադարանէն պատմութեան մէջ⁵։

Սարգիս եւ Գեորգ Գպիկներ Ս. Հրեշտակապետի անշուքական զաւակներն եղած են եւ անոնց նմաններն այդ դարուն՝ Կ. Պօլսոյ ուրիշ թաղերուն մէջ գտնուի գրեթէ կարելի չէ։ Աստեղ ժամանակակից եւ գրեթէ տարեկից էր նաեւ Մատթէոս Դպիկը, նա ալ Պալատ ծնած ու կրթուած, որ Կ. Պօլսոյ Հայ մամուլին անգրանիկ վստահաւորներէն եղած է⁶, 18րդ դարու վերջերը սա Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցիին մէջ Ազգային Ցպարան մը բացած է եւ 1799ին հրատարակած է հոն Առաքել Սիւնեցիի Ագամ գիրքն ուսանաւոր⁷ եւ թերեւս ուրիշ հաստատութիւններ, որոնց մասին տեղեկութիւն չկայ մեր մասունագիտական պատմութեան մէջ, անոր համար թերեւս, զի Մատթէոս՝ բացի Ս. Հրեշտակապետի քով ունեցած Ցպարանէն, որ մեծ բան մը ըլլալու չէր, կը վարէր նաեւ Մայր վարժարանի Ցպարանը, ուրկէ 1793—1823 լոյս տեսած բոլոր գիրքերն եւ մանաւանդ Օրացոյցները կը կրէն Մատթէոսի անունը⁸, իբրեւ տպագրիչ։

Մատթէոս Գպիկին քոյրն էր, իր գրավատակակիցը՝ անուանին Բարսիմոն-Գրագիտուհին, որ 1750ին Պալատի մէջ ծնած ու հոն կրթուած, յետոյ Ս. Հրեշտակապետի քովերը վարած է մանկատուն մը⁹ (աղբիւրներու)։ Հայ մանուկներու կամ մանկուհիներու դաստիարակութեանը համար աշխատելով հանդերձ, Բարսիմոն կատարած է հոն շատ մը ընտիր ձեռագիրներէ ընդօրինակութիւններ, որոնք մինչեւ այսօր անաղարկ կը պահուին խնամով Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցին¹⁰։

Պալատի Մանկատունը 1816ին հիմն

¹ Յնս Գիւրգի Դպիկը Պալատեցի մասին իմ դրածներս (Ց. Վ. Բ.)։ «Արեւիշի Կ. Պօլսոյ Է. տարի թիւ 1928 եւ 1928, 18 եւ 20 Յունիսի 1890, եւ Նոյնպէս Բ. տարի, թիւ 2810, 6 Հոկտեմբեր 1892»։ «Ըսող Հայ խնամքագրութեանը Ար. Ալազանի Կ. Պօլսոյ 1893, Հատար Ա. էջ 11—73»։

² Մատթէոս Դպիկը, Ար. Ալազանիի լուր Հայ խնամքագրութեան Կ. Պօլսոյ 1893, Հատար Ա. էջ 74—112։

³ Մայր Ծոցով Հոկտեմբ. Զեմբուրց. Զ. Թ. Ծոցանի, Վիեննա 1895, էջ 832։

⁴ Յնս Մատթէոս Դպիկը լուր Հայ խնամքագրութեան, Ար. Ալազանի, Կ. Պօլսոյ 1893, Հատար Ա. էջ 78—99։

⁵ Ըսող Հայ խնամքագրութեան, Ար. Ալազանի, Հատար Ա. էջ 95 եւ Յեմբուրցեան, Վ. Զարգարեանի, Կ. Պօլսոյ 1910, էջ 71։

⁶ Յեմբուրցեան, էջ 71։ Վիննայի Միլիթարեանց վարչէր ձեռագրերուն մէջ կը գտնուի Հարանց Լուր մը, որ 1640ին Արեւմտական երեք մը կողմ ընդօրինակուած է Պալատի Ս. Հրեշտակապետի եկեղեցին։ Ց. Վ. Բ. (Ծոցով Զեմբուրց. Զ. Ծոցանի, էջ 703)։

⁷ Մայր Ծոցով Զեմբուրց. Վիեննա, էջ 703—704։

⁸ Կուր Ծոցանիի Պատրիարք, Բագրեմ Վ. Ի. էջ 122։

⁹ Զեմբուրց. Զ. Զոյց, Հատար Գ. էջ 775։

կը վերաշինուի¹ եւ կը կռուի յորդանան, Այս վարժարանը 1866ին փառաւորապէս կը վերաշինուի, կանգուն է այն ցարդ եկեղեցիին դէմը, Ազգ. յորդանան Նրկան վարժարան անունով:

Եւրոնեան վարժարանն Ազգին ընծայած է կարեւոր զաւակներ, որոնք հետզհետէ եկեղեցական, վաճառականական ու բժշկական ասպարէզներուն մէջ մեծ անուն հանած են:

Ազգ. Սահմանադրութենէն առաջ եւ յետոյ Պալատի թաղին մէջ կազմուած են բաւական ընկերութիւններ՝ որոնք նպատակն եղած է նպատակ վարժարանին Յառաջդիմութեանը. այսպէս՝ 1845ին հիմնուած է Արամեան եւ 1847ին յորդանան ընկերութիւնները. այս վերջին ընկերութիւնը 1856ին նորէն վերակազմուած է նպատակ ունենալով ազգային վարժարանին թէ բարեկարգութեանը համար աշխատել եւ թէ անոր հաստատ եկամուտներ հայթայթել², 1879ին կազմուած է Աղբատախանամ³, 1883ին դարձեալ յորդանան ընկեր վարժարանին աղքատ տղաներուն գրեական պիտոյքն հոգալու եւ 1883ին ալ Գրասիրացը, որուն նպատակն էր՝ ազգային գրականութեան զարգացման աշխատել: Այս ընկերութիւններէն այժմ միայն Աղբատախանամը կը շարունակէ գեւ, թաղին աղքատ հիւանդներուն, բժիշկի, գեղ, գարման, սնունդ հայթայթելով:

Պալատի Ս. Հրեշտակապետ Եկեղեցին ունի այսօր հարուստ Մատենադարան մը, որ շատ հին ժամանակներէ ի վեր հաստատուած, կը պահէ իր մէջ բաւական թաղով Տպագիր հատորներ եւ ընտիր շեռագիրներ: Այս շեռագիրներուն մէջ Սարգիս, Գեորգ, Մատթէոս դպիրներուն եւ Բարսիոն գրագիրաւոր Սեդրի աշխատութիւնները կան, ինչպէս նաեւ Ամիր-տուլմիս Բամսիացի բժիշկին «Օգուտ բժշկութեան», երկին մէջ լաւ օրինակը, զոր մանրամասն ծանօթացուցած եմ արդէն 1899ին⁴:

Պալատի թաղը Կ.Պոլսոյ ամենէն երեւելին եւ հարուստ էր հին ժամանակները, ականաւոր ամիրաներու, ալիւրաժանաւորու, հայարարապետներու, ու արքունի ճարտարապետներու ընկալակարն եղած է. ընծայած է Ազգին ընտիր եւ ուսեալ Քահայայնի⁵ ինչպէս Տէր Մելքոն,

Տէր Պաղտատար, Տէր Ստեփան, Հիւնքեարպէյեանեան Տէր Յովհաննէսներ հայր եւ որդի, եւ ուրիշներ, որոնք Կ.Պոլսոյ Հայ եկեղեցական դասուն մէջ խիստ նշանաւոր հանգիստացած են⁶:

Նշանաւոր վարդապետներ, Եպիսկոպոսներ, մանաւանդ Էլմիածին Նուիրանի Քարողչութեան ժամանակներ անցուցած են Ս. Հրեշտակապետ Եկեղեցին: Ասոր շինութեան պատմութենէն կ'ուսանինք⁷, թէ Խարբերդցի Արիստակէս ու Գրիգոր Գարանաղցի վարդապետներն Ս. Հրեշտակապետի առաջին շինութեանը միջոցին գտնուած էին հոն. ասոնցմէ վերջն եկող գացող վարդապետներու նկատելիներն են նախ՝ 1746ին Գառնէլ վարդապետ Էլմիածին Նուիրակը, որ հոն կը վարձանի 1747ին եւ կը թաղուի Էփրոնէ գաւառ. 1752ին՝ Սիմէոն Կրեւանցին (յետոյ Կաթողիկոս Էլմիածին 1763—80), որ գաւառապետութիւններ ալ ըրած է հոն⁸: 1754ին Քարողչէ եղած է հոն Սարգիս Սարաֆեան Արքեպիսկոպոսը⁹, այն՝ որ 1747—1752 Վենետիկի մէջ շատ մը Հայերէն գիրքեր տպել տուած է, եւ Հայերէն գիրքեր թափել տալով Կ.Պոլսոյ բերած ու տպարան հաստատած է¹⁰: Ս. Հրեշտակապետի մէջ Քարողած է նաեւ 1763ին, ըստ Սարգիս դպիր Սարաֆ Յովհաննիսանի շեռագիր ժամանակագրութիւններուն, Էլմիածին Ծայրագոյն Նուիրակ Բաթնցի Յարութիւն Եպիսկոպոսը: Այս այն Բաթնցին է, որ բաւական ժամանակ Պալատ, յետոյ Ղալաթի մէջ ժողովուրդը հովանելէն ու թուրքիոյ գանազան Քարաբներուն մէջ ալ առաջնորդական կարեւոր պաշտօններ վարելէ յետոյ, դէպի 1771ին կը մեկնի Հոռոմ¹¹, ուր դաւանութիւնը փոխելով, անցած է անմիջապէս Թրիքեան, այրած է մինչեւ 101 տարի, եւ վախճանած հոն 1796 ընտանեան¹²:

Բաթնցիէն վերջը Ս. Հրեշտակապետ Եկեղեցին Քարողչէ կը յիշէ Սարգիս Դպիր, Մշոյ Ս. Կարապետի առաջնորդ շնորհալի հովուած Եօնան վարդապետ մը, որու մասին կը գրէ նաեւ Տեառեանը,

¹ Եւրո լայն իւրաքանչիւր-իւր, Ար. Ալվազան, Կ.Պոլսոյ 1893, Հատոր Բ, էջ 74—112:

² Բաւաթի, Գ. 1901, էջ 148—153:

³ «Տարբայն» Ս. Փրիլիպ Աւգ. Հիւնքեարպէյեան, տարի 1901, էջ 140:

⁴ «Եկեղեցի. Սարգիս Ար. Սարգիս-Նէն Հ. Գր. Գաւառագիր», Վիեննա 1908, էջ 103:

⁵ Ամր, էջ 229—251:

⁶ Ամր, էջ 112:

⁷ Պոլսոյ, Հայոց Ա. Պարագրեան, էջ 435:

⁸ Կիւսադի. Սարգիս Ար. Սարգիս-Նէն, էջ 384—385:

¹ Տարբայն Ս. Փրիլիպ Աւգ. Հիւնքեարպէյեան, 1901, էջ 184:

² Մատեն, Թիւ 308, 19 Դեկտ. 1857:

³ «Հայեր» Արաբիայ 1899, Ապրիլ, էջ 108—112:

«Ի ամի 88 1768թ. Ս.Մ.Ի. յամենան Ղուբ. բերի 18, եկն 'ի կողմուղորն եւ յեկեղեցին Էկոտա- կապետու Բծան վարդապետն շորհայի, առաջնորդ շորհապիւռ. քահանայ Ս. Գրիգորի Ս. Եր. ամենին հոգեպետաւ իրին, զհրեշտակ Խյ չեղ յն Խոյի եւ Խո- նարհ. եւ չեկեց եւ վարուք առաքելին, քննադեցեց եւ մարտն անին. զերհմատն եւ շորհապետն իմաստուն, աեղեակ քրոց Խյց եւ արտաքոց զհուս թեմաց, զհ աղբւրաբար եւ զեռարեն հեղզու քանն կեցեց 'ի լսելու մեր, եւ զերգաղտն մարդ. ոչ իրեն զմարդ կենցաղս- վարէր, այլ իրեն զհրեշտակ Խյ էր, 'ի մարմնի ան- մարմնաբար կեցայր, զառաւստեան ժամն եւ զերեկոյն անդունազորեն լսեր եւ կատարէր մինչ ցաւարտ, մեռեց եր պարգն ամբողջ լսեր. բանաւոր պատճառաւ եւս չէր Միայր յետո 'ի տեսնելոյ, եւ վերապէս իջ կարեմ զմորս Նարին լոյս զբոյ արկանել, այլ միայն զայս առաջից, զի 'յորժամ Ս.Մ.Ի. (817 + 551 = 1768) յունիս ժշ յ. Դ. Դ. Դ. յաւաւ որին չուեց յեկեղեց- լոյն մերս առ լուսաւորէ եկեղեցին Ղալաթիոյ շինա- նոց եւ տիրուիւր թղց քոնգլուրոն եւ կամ ոգնեալ խնարաւու թղցեալ գնաց»

Զգիտեմք թէ ո՞վ էր այդ Բծան վար- դապետը, այդ շինաղ եկեղեցականը՝ որ այդ- չափ արժանի կ'ըլլայ Սարգիս զպիրին գովա- սանկան մասնաւոր արձանագրութեանը. շատ հազուադէպ ու օրինակելի անձ մը ըլլալու էր անշուշտ այդ վարդապետը, որու զրուստիքը հոս մէջ լսելով՝ պիտի փափաքէր որ Կ. Պոլսոյ արդի Հայ եկեղեցականները ջանային հետեւող ըլլալ անոր, եւ ոչ թէ իրենց անուսումնասէր կենցաղովն եկեղեցիները ամայի ընէին:

Բծան վարդապետին Ղալաթիոս փոխա- գրուալն անմիջապէս վերջը՝ 1768 յունիս 26ին, Ս. Հրեշտակապետ եկեղեցիին Բարոզէ կը կարգուի Էջմիածնի Նուիրակ, Կաղզուանցի Զա- քարիա Եպիսկոպոսը, որ երբ երկրորդ անգամ դարձեալ Նուիրակութեամբ Կ. Պոլսի կու գայ, ու կ'իջնայ Սամաթիոյ Ս. Գեորգ եկեղեցին, հոն Պատրիարք կը հռչակուի, 1773ին:

Կաղզուանցիէն յետոյ հոն Բարոզէ կը գտնենք Կ. Պոլսեցի Բովհանէս Եպիսկոպոս¹, (Պատրիարք Կ. Պոլսոյ 1800ին). ասկէ վերջը քաբոզն եղած են դեռ շատ Եպիսկոպոսներ եւ Նշանաւոր վարդապետներ, որոնց շարքը գտնել ու զետեղել հոս երկար գործ պիտի ըլլայ:

Ասոնցմէ մին, մեր մանկութեան օրերու Նշանաւոր դէմքերէն, Թադէոս Արքեպիսկոպոս Թրապիզնի, որ երկիրս պատրիարքական-փոխա- նորդի պաշտօնն է կատարած ու մեծապէս աշ- խատած, որպէս զի Բերայի Ազգային Գերեզ- մանատունը թուրք կառավարութեան ձեռքը չանցնի ու Ազգին ձեռք, կը հանգչի եկեղեցիին

պարտեզը՝ ունենալով վրան գեղեցիկ շէրիմ՝ մը հետեւեալ վրտառութեամբ:

«Աստ հանգչին օտերը Բ. Թադէոս Արք. Եպիսկո- պոսի Թրապիզոյ որ ծնաւ յամ. Թրիզին 1810:

Շինապարեան վարդապետ յ' 3 Դեկտ. 1884:

Զփոխանորդութեան վարդապետ երկուց Պատ- ռիարքաց Կ. Պոլսոյ Բ. Մարտիկոս եւ Թադէոս Ս. Արքեպիսկոպոսաց, եւ 'ի 17 օգոստոս ամենան 1852 ամին ինտրիցա յԱրքեպիսկոպոսութիւն Էպրեմի եր- կին, ուր կ'էջ առ իրը 3, եւ ապա հրաժարեալ զանկախեցաւ 'ի Պոլսի եւ կարգեցաւ Բարոզէ Ս. Եկեղեց. ոյ՝ միշտ գնեալ գնան յուրաւոր 'ի շինու- թիւն Էպրատանայց եկեղեցոյ, օտարը եղեւ յաղ- րութեան ինդրին զերեզմանաւան բերող՝ եւ շինու- թեան գնեալագոտան Ս. Եկեղեց. ոյն. Հանգեաւ 'ի 8Ի 1875 ամին յ' 7 Մարտի:

* * *

Ս Հրեշտակապետ Եկեղեցին ու խորե- նեան վարժարանն ունեցած են շատ բարերար- ներ ու սատարներ, որոնց Նշանաւորագոյններէն մին կողմնադարձ Թահասի Մկրտիչ Ան- դրէասեան, Հրեշտաբոյն իմ քննապիր, Թա- դէոս եւ Եկեղեցիին պարտեզը՝ 1885 ֆե- տրուար 16ին:

Եկեղեցին իր Զանգակատունն ունեցած է 35 տարի առաջ, Թադէոս Եպիսկոպոսին ջան- քերով, եւ քանի մը տարի առաջ ալ 1906ին, կատարեալ նորոգութիւն մը կրած թաղին ծա- նօթ ընկալչներէն Թեկիւնեան Ստեփան եֆ. ի առատաձեռնութեամբ:

Պալատի Ս. Հրեշտակապետ թաղն այսօր թեւեւ իր երբեմնի ձոնն ընկալչներէն ամալա- ցած, օակայն աղքատիկ դասակարգի եւ ար- հեստաւոր ընտանիքներու համետ լուսմաներով բարեգալութիւն կը պահէ իր պատմական Եկեղեցին եւ բարեկարգ՝ իր դպրոցները:

80Գ 202, «Մինչ յուլիս հարիւր տունը հայոց՝ ցիր եւ ցան 'ու չ' ի մին սահ- ման,; Ըստ այսմ՝ կ'ուսանիւր, թէ Երեմիայ 2էկէպի թամանակները Պալատի Ս. Հրեշտա- կապետի թաղն ունէր 800 տուն Հայ, որով ցիրուցան կը բնակին եղբի եւ ոչ թէ ամբողջ Կ. Պոլսոյ Հայ բնակչութեան երրորդ թուահամարն է, զոր կը ներկայացնէ Երեմիա իւր Պոլսոյն մէջ. առաջին ինչպէս տեսնու- (Գլուխ Ա, տող 55) կը վերաբերէր Սամաթիոյ Սուլու Մանատոր թաղի եւ Երկրորդը՝ (Գլուխ Ա, տող 75) Գումգալուի Հայութեան:

(Ըրբան-Թեյի) 80ԳԹ. ՎԱՐԱՄ Յ. ԹՈՐԳՈՄԵԱՆ

1 Պատր. Հայոց, Ա. Պրեպրեան, էջ 10: